

HAZAI TÜKÖR

SZEGEDI LUKÁCS IMRE

SZEGED BOLYGÓI

(V. rész)

MÓRAHALOM

*„Jön már Garibaldi a szomszéd faluba,
Klapka is vele van, Graczat, Záhonyt hozza,
Bíróék Gyurija lovát kantározza.”*

Így mondja a felvidéki nóta, legenda. S én máig is emlékszem a híres brezinai bacására, Olej Tamás számadóra, aki juhait legeltetvén, néhanapján visszavárja, látni véli a magyar szabadságharc két hősét: Záhonyt és Graczat. S lám, lám, a homoki világban is előkerültek a hősök. Mórahalmon, mindjárt a kövesút mellett áll a honvédelemkmű. Hiába is várja vissza már a Felvidék népe, a rokonság a két szabadságharcost. 1849. november 30-án az Alsó-tanyavilágban orvul meggyilkolták, kifosztották őket.

Jó indulattal ezt a világot Homokországnak is nevezhetnénk, központjának pedig Mórahalmot. A közigazgatási terület csaknem 15 ezer hold, lélekszáma 6000. Csinos a falu, belterületén már 600 háznál is többet tartanak nyilván, a szétszórt tanyavilágban pedig 1200 épület. 25–30 ház épül évente. Televízióból 300-nál többet, rádióból csaknem 1200-at, személykocsiból pedig alighogy 200-at tartanak. Lenézik errefelé a Trabantot, a népnyelv elnevezte szappantartónak. Szorgalmasak, gyűjtögetők. Akinek a lába alól elfutott a homok, most Szegeden jár munkába. Naponta 300-an utazgatnak, nem válogatnak a munkában, csak a boríték vastag legyen. Az otthoniak leginkább a földművelésből élnek, a szakszövetkezetekben és a termelőszövetkezetben, a Vörös Október Tsz-ben, amely bizony gallyra futott, 2000 család boldogul. A földet szeretik. Akik az iparba járnak, azok is ragaszkodnak hozzá, a családtagok, az otthonmaradottak megművelik. Amennyire csak lehet, intenzíven akarnak gazdálkodni. Sokan tudnak is. Ezeket felveti a jómód.

Am, hiába is mondanák nekem, tudom nagyon jól, hogy nem is olyan régen itt, a Szeged környéki homoki világban nagyon sok megnyomorított emberke élt. Mert számtalan boldogtalan embert nevelt a szegedi homok, akinek a szívéről lefújta a reményt, az örömet az úri világ, úgy elvitte, úgy elfújta, mint átokházi homokot a nehéz vihar, mint a számtalan boldogtalan kismóraferenceket. Mindjárt mondhatnám a „löszök úr Pap Miska” esetét. Néhány évvel előbb jól ismerték a nagyfaluban, Mórahalmon. Mindig azzal hivatkozott, hogy az ő apja volt az utolsó bőrdudás, az utolsó Kossuth-betyár, a nagy híró Madarász-csárdában. Néhány esztendeje 3–4 hold földje volt a könnyűkezü mesterúrnak, néhai Pap Miskának, akinek a fodrászmesterségre futotta a sorsa. Elüldögélt a műhelyében, ha meg ritkán kopogtattak rá ajtót a vendégek, akkor hegedülgetett. Fiatal legénykéek jártak be hozzája, danolgattak, zenélgettek. Egyedülálló ember volt Pap Miska, s mindig azt mondta, azt hitte, lösz ő még úr Mórahalmán.

Március 15-én vagy éppen más ünnepeken, nyáron is aratásban a jeles napokon puccba vágta magát, ünneplő gúnyát húzott, árvalányhajas kalapot, piros-fehér-zöld szalaggal átvett kabátot hordott. Rogyott szárú csizmát, sarkantyúval. Ekkorra már a löszök úrság elvette az eszét. Mert sehogyan sem sikeredett neki vagyont szerezni, módosságot. Bezárta az üzletét, kiköltözött a tanyára, művelte a földecskejét. Egyszer meg motort csinált magának, legyen abból is. Kerékpárját alakította át, végül olyan sikeresen, hogy zörgött, zörgött, csattogott, de azért ment is valamicskét. Elnevezték kályhacsöves motorkerékpárnak. Jó szívvel emlékeznek meg róla a mosztaniak, arról is, amikor nagyokat mondott, mesélt az öreg betyárról, az apjáról, a

néhai bőrdudásról, meg a Madarász-csárdáról, aminek hiteles és hírneves története van. Ma már múlt ez. Nem sok maradt meg belőle, talán csak annyi, amennyit Szécsy György meg a homoki világ többi fáradhatatlan kutatója megőriz, megőrökít. Valaha egy dombon gubbaszkodott a csárda épülete, a Szabadkára vezető határút mentén. Sokszor mulatoztak itt a gyors lovú betyárok, Sándorral az élen. Eljárt ide bálozni, mulatozni a pusztai világ, s nemigen múlt el vigadalom anélkül, hogy valamelyik legény vére pirosra ne áztatta volna a homokot. Nótát mondott erről a nép, amit még az öregek ma is elsorolnak. A csutribálakon, a tanyai mulatozásokon sokat eljátszották a jószavú citerák.

*Újesztendő napján tizenkét órakor
Szécsi Jóska készül a Madarászba.
Szép Erzsike mosolyogva azt mondja
Siess haza, mert megunom magamat.
Szécsi Jóska leért a Madarászba,
Bálint Rozát elhúzta táncolni,
A lányokat mind sorba táncoltatta.*

*Nyolc óra múlt, kilencre járt az óra.
Este felé a lányok széjjel mentek,
A legények kötözködni kezdtek.
Szécsi Jóska bement a kocsmába,
Pörnyész Jóska a lámpát elfújta,
Ekkor szúrták szívébe a nyájkést.
„Jajj istenem, Julcsa néném, megöltek”*

*Ez volt az utolsó szava szegénynek.
„Kovács Jóska ugorjál fel egy lóra”!
Kovács Jóska felugrott egy csikóra,
Elvitte a hírt Szécsi Pál tanyájára
Szécsi Pál nem vette ezt tréfára,
Befogatott zöld festett kocsijába,
Gyorsan hajtott madarászi csárdába.*

*„Julcsa lányom, mi történt az éccaka?
Piros vérrrel kivirágzott a csárda”
Mennyék kend a csárda szobába
Ott látja kend Jóska fiát meghalva,
Piros vérét a padlón szétfolyva.
Szécsi Jóskát feltették a kocsira,
Elvitték Szécsi Pál tanyájára.*

*Jaj de porzik a horgosi nagy utca,
Szécsi Jóskát viszik végig rajta.
Szép Erzsike meggyszín selyem ruhába
Szécsi Jóskát kíséri a sírjába.
Szép Erzsike jaj szavakkal ezt mondja:
„Verd meg Isten, aki ezt meggyilkolta.”*

Másik változat:

*Madarászi csárda vége, de sárga
Ott történt a Szécsi Jóska halála.
Piros vére úgy folyt, mint a patak
Édes anyja szíve megszakad.
Gyertek lányok tegyük fel a kocsira,
Vigyük el az orvoshoz, de Horgosra.
De az orvos elfordulva azt mondja,
Már ennek a jó isten az orvosa.*

HOMOKORSZÁG

Valamikor nagy pusztaság volt itt. Futóhomok, tócsák, nádasok, járhatatlan utak, dombok váltogatták egymást. Itt éltek kint a baromjárásokon a pásztorok, galyibákba, kunyhókba húzódtak, ha eljött az idejük, ide is temetkeztek. Szegedről meg

rendszeresen kijártak a gazdák a terményekért. Ahol most a templom áll, valamikor azt nevezték Kenyárváró dombnak. Ide gyülekeztek a pásztorok, behajtották ide a birkákat, teheneket, hozták a gomolyát, a túró, tejfölt, amit aztán hosszú kocsisorok szállítottak a városba. A gazdák meg, a tulajdonosok sőt, szalonnát, lisztet, tarhonyát vittek ki, fejtelt csizmát, subát, ködmönöket. Azért is hívták ezt a dombot kenyérvárónak, mert a juhaikat legeltető juhászok délidőben itt telepedtek meg, és ide várták az ebédet vivő asszonyt vagy gyereket.

Messze volt az út Szegedig. A tanyákon élők, esténként indultak el kocsikkal, és reggelre értek be. A mai öregek még jól emlékeznek rá, hogyha egy-egy sürgős dolog beparancsolta őket a városba, beteg lett a gyerek, vagy bajuk támadt a törvénytől, milyen veszély, kínlódás volt a bejutás. Sokszor aztán maguk gyógyították a betegséget is, hittek a babonákban, a szemmelverésben. Minden megesett ebben a bejárhatatlan homoki világban. Híre volt a bűbájósoknak is. Innen, egy mondás, ebből a világból: szem nem látta víz. Hányan, de hányan megpróbálták, gyógyították vele. Ha az újszülött, a kisgyerek megbetegedett, azt nyilván csak a szemmelverésnek köszönhette. Éjszaka elment az anyja vízért, de csak olyan kútból mert, amelynek vizét senki nem látta, s őt sem látta a sötétben senki. Hazafutott a vízzel, abba fürösztötte meg a csecsemőt. Aztán kiöntötte a vizet, de úgy, hogy akkor se lássa meg senki. Erre meggyógyult a gyerek. Mindez nem olyan régen történt. 40–50 esztendővel ezelőtt még sok tanyában így gyógyították az ártatlan gyerekeket.

Régi világ. Lassan-lassan elfelejtődik egészen. Igaz, ebben a Homokországban megtörténhet minden. Még boszorkányüldözés is.

Tudományos emberek vitatkoznak azon, honnan is lett Mórahalom neve. Az tény, hogy a Móra család jelentős szerepet játszott ezen a tájon. Bálint Sándor szerint az 1601-ben itt letelepedett Móra családtól van a származtatás. A föld, a homok is árulkodó. Az ásások vallanak. Mindenfelé a régmúlt üzeneteivel találkozunk, Ásotthalmon is megvallatták a lófogó dombot. Minden bizonyítja, hogy Szeged környéke, a mostani Napfényország évezredek óta lakott terület volt. Ezen a tájon is jártak a hunok, a magyarok, s a kunok is riasztgatták a pusztákat. Fel egészen Kecskemétig nagy területeket vettek birtokukba. De vitathatatlan, hogy amikor a törökök eltakarodtak, kiűritették a szegedi várat, aztán az életben maradt lakosság aprónként kihúzódott a szállásokra. A szerémségi szőlők tönkrementek. Az ittenieket pedig megviselte a hadbavonulás idő meg a filoxéra. Megindult a homokon a szőlőtelepítés. S vele lépegetett a földművelés.

Nem vidámkodott akkoriban a homok, a tanyai élet. Gombamódra nőttek ki a tanyácskák meg a hantházak. Siváran fizetett a föld. A legtöbb helyen, tanyában kút sem akadt. Mélyebb gödrökben gyűjtötték össze a vizet, a hólé, az esővíz meg a talajvíz tartotta fenn az akkori világot. A bérföldek megnyomorították a földműveseket, de olyan az a homok, ha egyszer belekóstol az ember, nehezen szabadulhat tőle. Beeszi magát a ruha alá, a bakancs alá, a bőr alá, az ember szíve közepébe. Már az 1800-as évek közepén, az akkori hírmondó így panaszkodik: aki a szeleket nem ismeri, s a homokot nem látta, annak fogalma sem lehet erről. Kimenvén a föld fagy, egy-két napi szél felületesen kiszáritja a homokot, amelyet a bekövetkező szél felfog, a légbe emelve elsötétíti vele a napot.

Bérföldek, földkunyhók. Keserves kinszenvedés, nyomor, nélkülözés, árverések, dobpergés, földönfutás. Reggelre főtt krumpli, délben hajában főtt krumpli, estére megint krumpli. Ha ebből sem termelt elég, maradt a takarmánycékla. Hosszú idő-kig kenyeret se láttak. Hát innen indult, innen virágzott ki mostanra a táj. Homokország. A faluban, mindjárt az országút mellett, emlékmű áll, megörökíti az 1848-as hősök emlékét. Ezekről sem kellene elfeledkezni; ezekről a nincstelen, földönfutó kis homokijánosokról, akik annak idején merték vállalni a bérföldeket.

A mai Mórahalomát, Alsóközpontot 1892-ben nagy ünnepség keretében hivatalosan avatták fel. A nagy kiterjedésű tanyavilág mindig gondja volt a városnak, hiszen a lakosság, a tanyavilág újabb és újabb kívánságokkal lépett elő. A 83 ezer holdat kitevő Alsótanyát 9 kapitányságra osztották fel, így Átokháza, Csorva, Domaszék, Feketeszél, Királyhalom, Mórahalom, Nagyszéksós, Röske, Szentmihálytelek és Zákány. Az alsótanyai kapitányságok parancsnoksága itt volt, innen indultak a lovas bandériumok. Elmúlt. Vége.

AZ IFJÚSÁG ÉDES MADARA

Gazdag falu. Kevés a szegény ember, napszámosból is talán 30-at ha összeszedhetnek nyári idényben. Pedig az intenzív kultúrák munkaigényesek. Így aztán a legtöbben fiukat, lányukat is dologra fogják. Ekkor kezdődik a fiatalság problémája.

Mert a föld nemcsak gazdagítja a családokat, de nyomoritja is. Pénzzel büntetik a fiatalokat. Sok pénzzel, vastag zsebpénzzel.

Példázatok.

Egy fiatal, angylaképű gyerekről szól az alábbi történet. Az apja Szegeden dolgozik, kubikmunkán. Van föld a családban. Nem panaszkodhatnak a sorsra, így hát megadtak mindent a gyerekeknek. Ne éljen úgy, mint ők hajdanán. Hetenként 300 forint zsebpénzt is kapott a gyerek. Rossz társaságba keveredett. Lopott. A szülők kétségbeesetek, szaladtak fűhöz-fához. Próbaidőre felfüggesztették Jancsika büntetését. Aztán ismét lopott. Rajtavesztett.

Kallódnak a fiatalok. Ma már a szülők egy-egy mulatságra nem zöld libát, tíz forintot, hanem jorgsíri malacot, 100 forintot — mórահalmi szőlás — adnak. A menő családokban mindenütt található autó. Van, ahol több. Ezzel járnak a fiatalok a bálba. Szombatonként 30—40 személygépkocsi található a művelődési otthon közelében.

Néhány esztendeje arra figyeltek fel a pedagógusok, hogy a gyerekek el-elbóbiskolnak az órán. Dolgoztatták őket odahaza. Úgy mentek az iskolába. Most ismét divatba jött. Két-három napot otthon marad a gyerek munkaidőben, sokat segít. Napszámot amúgysem mindig kapni, különben is drága. A mulasztásért legfeljebb megbüntetik a szülőket. S mi a végeredmény? Az egyik belterületi iskolában 1968 nyarán a 240 gyerek közül 27 bukott, s még mennyit lehetett volna megbuktatni...

Az iskolából kikerülők 50 százaléka odahaza marad. Leginkább kallódik. A nagyüzemek nem példamutatóak, s a tömegszervezeteknek nincs vonzóerejük. A tanyavilággal számolni kell. Ugyancsak tavalý történt. A ballagáson. Mindenki ünnepölbe öltözött, a gyerekek meg a szülők is. Ballagtak. Ünneplýesség, ceremónia, ahogy az lenni szokott. A nagy tolongásban, a nagy örömujjongásban vette észre a tanító úr, hogy az egyik fiú meztláb van. Nekik cipőre sem tellett.

Cs.-k tanyán laknak. Nem a legszegényebbek. Se kerítés, se W. C. Igénytelenek? A szobában egy ágy található, hárman alszanak benne. Az ember, az asszony, és a 18 éves lány.

Másik család. Valamikor kuláklistán szerepeltek. Azóta sajnáltatják magukat. Mindenkiel bizalmatlanok, be se engedik a látogatót. Sírnak, panaszkodnak. Nem a legfényesebb az életük. Már nem tudnak megkapaszkodni a homokban, meglehet nem is akarnak.

Szintén 1968 nyarán történt. Jugoszláviába, a tengerpartra 17 napos kirándulásra mentek az iskolából. Gyönyörű táj, gyönyörű vidék. A régi homoki világból kinek adódhatott volna ilyen? Nagy nehezen összetoborozták a fiatalokat. Megérkezett a busz, a szülők kikísérték a gyerekeket. Ekkor szó szerint ezt mondta az egyikük:

— Nagyon sajnálom, hogy elmégy. Most fogadhatok napszámot. Nem a pénzzel van hiba, amit az útért befizettem, hanem már beleszokott a kislányom a locsolásba, a permetezésbe. Negyedik éve csinálja. Igaz, most még csak a hetediket végezte, de igen-igen dolgos kislány. Honnan veszek most munkaerőt a helyébe?

Jönnek ide fiatalok is. Szerencsére egyre kevesebben. Az egykori honvédségi épület 12 esztendeje a megyei tanács vb tébécés átképző szociális otthona. Ide jönnek betegek, s visszatérnek az életbe gyógyultan. Mert a gyógyulás nem egyenlő a gyógyszeres kezeléssel. Az igazi az, amikor a beteg teljes értékű embernek érzi magát ismét, szakmával a kezében megkapaszkodik az életben. Ez az intézet szakmára tanítja az embereket, s fennállása óta 170 betegnek adott itt szakmukásbizonyítványt. Nincs is elhelyezkedési gondjuk, mindenütt emberséggel, szívesen fogadják őket.

Vannak, akik kicsit idegenkednek, megszöknek. De aztán visszabátorodnak. Társakra találhatnak. Néha előfordul az is, hogy megszeretik egymást, ha kikerülnek, összeházasodnak. De a faluból ritkán. Csupán egy példát említhetnek az itteniek, amikor az intézeti fiú a faluból választotta párját.

Az orvostudomány sikeresen harcol. Egyre kevesebb beteg jön a faluba. A bajok, a góccok másutt találhatók. A rohanó, forrongó, megmerevedett, százszor megátkozott és ezerszer megáldott homoki világban.

HOMOKI LÁMPÁCSKÁK

Konjunktura jár a homokon. A szőlő, gyümölcs, a fűszerpaprika, a paradicsom jól fizet. Jellemző, hogy amíg 1957-ben paradicsomot csak 90 holdon, 1968-ban már 660 holdon termesztettek. Fűszerpaprikát pedig egy évtizeddel korábban 160 holdon, most viszont 600—650 holdon. De a módosság nem minden. Nagy ellentétek feszülnek a tanyai világban. A homoki lámpácskák — a pedagógusok — még nem bírnak

velük. Sok helyütt még petróleumlámpa szórja a fényt a tanyai iskolákban. Bizony nem világol messzire. Fénynek fény ez is. Íme, az alábbi önvallomások.

— Erdekes világ. Talán sohasem szokjuk meg. Pedig ezer szállal fűz magához, s a gyerekek, ezek a kis tanyai parasztyerekek igazán megérnek egy misét. De nehéz itt megváltani a világot. Minél tovább maradunk itt, élünk közöttük, annál inkább látjuk, nagyon nehéz, talán lehetetlen. Nem akarok én sokat most papolni, inkább csak mesélek, történeteket mondok el. Amikor észrevettem, hogy részegen jött az egyik gyerek iskolába, rögtön szoltam a szüleinek. Nevettek. Jópofa lehetett a Lajos, mondták nekem. Igen, ivott egy keveset, mert hát disznótör volt, földhajtott három füles pohárral.

— Más. Nem akarnak innen elmenni a gazdák. Beleragadtak a homokba. Se a szegényebbbe, se a gazdagabbja nem mozdul. Engedély nélkül építkeznek, sokszor 3—4—5 ezer forintra megbüntetik, bírságolják őket, de azt már belekalkulálják a ház árába. Aki itt pénzt, erőt, fiatalságot fektetett a homokba, az nem hagyja el. Nem mondom, tudok felsorolni embereket, akik már építkeztek a faluban. Mórahalmon vagy Ásotthalmon, majdhogy egy távolság mind a kettő, innen mitőlünk, de a tanyát mégsem hagyják. Mondok valamit. Van itt olyan módos paraszt, aki írni, olvasni világlátásban nem tudott, s most azon bánkodik, hogy meg sem tudja számolni a pénzét. Mert abból aztán van neki dögvél. A másik meg: két kocsi van a családban, de nemigen esznek. Krumplit, azt igen. Krumplit zabálnak. S képesek elmenni a lakodalomba ócska, kopott ruhában. Hát igen, a környezet miránk is hat, tanárookra, tanítókra. Amikor kikerültem ide, 12 esztendeje, éjjel 2-ig olvasgattam, lámpafénynél. Nem, nem adom föl önmagamat. Lassan elmenekülök. Igaz, van már vilány, televízió, kicsit könnyebb. De a homoki siványság, visszhangtalanság, a lakás-gond meg minden más egyéb riaszt, fenyeget. A feleségem öt éve él itt mellettem. Nő a fiunk. Nem hagyhatjuk ilyen körülmények között, ilyen környezetben. Maximum pár év múlva búcsút intek a homoknak, az őszibaracknak meg az áldott nedűnek. Nézegetem, hogy hova pályázhatnak.

— Bejött egyszer egy paraszt. Megkérdezte: mondja már a tanító úr, mennyi magának a fizetése? Mondtam. Azt válaszolta, kifizetem én magát a mellényzsebemből. Hát ezért nem tanítsa az én fiamat. maradjon az csak a földnél. A másik meg így summázta: az is tudomány, a magáé? Állna csak a fa mellé. Igaz, dolgoznak ezek. Fantasztikusan sokat dolgoznak. Ha ideje van, éjjel 2-ig fűzik a paprikát, 4-kor már kelnek. Ha jónak látják, öntözik a földet, fóliát húznak rá, csak pénz legyen belőle. Azt mondom én, ez a homoki világ színe-java. Itt természetek először földieprek, most meg a retetke kapnak rá. Csak hát isznak is. Nem tudnak mit kezdeni önmagukkal, lehetőségeikkel, meg a pénzüikkel sem. Akinek pénze van, annak van szava is. 8—10 évvel előbb még azt mondták, hogy jó a pedagógusnak. Ma örülünk, ha észrevesznek bennünket. Persze, nem egyformák. Akad itt szegény ember. Mondhatnám a nevét is, minek, úgyis megismerik, ha kiírja, iszákos. Volt neki 11 hold földje, de önállóan nem tud létezni. Napszámos. Olyan teddide-teddoda ember. Három családja van. A kislányát én tanítom. Jóravaló gyerek lenne. Feltűnt nekem, hogy télen-nyáron egy cipőben jár. Lakkcipőben. Egy nyitott szárú lakkcipőben. Pedig, ha jól számítom, egy napi napszámon mégiscsak adnának egy cipőt. Nem akarok én nagyot mondani, mégis mondom, ebben a világban öröklődik a púp, meg a szegénység.

Két tanterem. Régi iskola. Két épület. Négyen tanítanak itt. Egy pedagógus házaspár, egy pedagógusnő és egy képesítés nélküli tanítónő.

— Mi is el akarunk menni az urammal meg a három gyerekemmel. Nőnek a kicsik, mégse élet ez itt. Bevásárlás, lakás-gond, nincs mit kezdeni velük. Én Pestről vergődtem ide, a férjem meg Békéscsabáról, 12 éve. Nem tudok tovább várni, nagy-nagy jóindulattal talán két esztendőt. Sokszor már azt hiszem, azonos lettem a környezettel, a tájjal. Beleroppantam az életembe, nincs tovább. Mégcsak annyit akarok, annyit várok a sorstól, hogy innen kitörhessek. Példákat sorolok. A Pál utcai fiúkat árultuk az iskolában. Megfigyeltem, a 10 forintos könyvet az küldte vissza, az a szülő, akinek van pénze. Akinek dupla falas a tanyája, s a faluban ott áll a másik háza. Annak drága volt a 10 forint. Vagy: összeszedtem a gyerekeket, gyerünk Pestre, lássanak világot, nézzenek szét a Vidám Parkban, az állatkertben. Száz forint volt a költség. Egyszer sírva jön az egyik kislány. Nem engedí az anyukája. Ott is csak házak vannak meg emberek. Ne menjél, kislányom, inkább veszek neked egy pár fehér harisnyát. S a kislány végül csak az anyjára hallgatott.

— Önmagukból indulnak ki ezek az emberek. Volt nekem egy kitűnő tanulóm. Kérdezgettem, ki hová akar menni? Mondták. Ez a gyerekek meg elfakadt sírva, mert őt nem engedik tovább. Mondtam én, beszéltem apjának, anyjának, falra hányt borsó. Mert a gyerekeknek otthon kellett maradnia, vállalni a szülők gondját, örökükbe

lépni, s így a napszámot is megtakarították. Nem mondom, akad, aki taníttatja a kislányát, de nem azért, hogy kenyér legyen a kezében, hanem mert így jobb partit csinálhat. Jól emlékszem, mentünk nyáron a Balatonra. Pár száz forintért. Micsoda lehetőség a gyerekeknek. Az ember örül, ha egyszer életében, már legalábbis a magamfajta ember életében előfordul, hogy a kis tengerhez utazhat. Lehetőség. Élet. S mit gondol, elvihettem minden gyerekemet? Ugyan. Ki legeltette volna akkor a teheneket.

— Még csak egyet mondok. Az alsó tagozaton jelenleg 8 első osztályos van. Négyre lehet számítani közülük. Tanyaiak. Nehéz a felfogókéességük, kicsi a képzeletviláguk. Előfordult már, itteni életem 11 éve alatt, tanítóskodásom alatt, hogy magyarázhattam órákig, mi az a villamos, mi az a folyó, mi az a hegy. Most már könnyebb. Többet tudnak a világról, televízió is van, itt az iskolában meg a tanyákon is. Mégis, ebben az évben kifognak rajtam. Az alsósokat tanítom, írni, számolni mindig tudnak, amikor vége az évnek. Talán most nem tudom őket húszig megtanítani.

Sorsok. Homoki lámpácskák. Elégnek, elfogynak a pusztaságban. Világnak, világítgatnak, de kevés még a fényük. Gyenge fény. Évszázados sötétség, tunyaság, babonaság ül itt a tanyákon, megköti, megfogja az embereket, átkba veri. S ez öröklődő. A történelem kacsatja. De nem lehet kidobni az ablakon, mint az elhasznált cipőt, ruhafélét. Ellentmondásos világ. Bortermő táj. Szüret idején fetrengenek az útszélén, az árokpartokon. A borral, a pénzzel, a kocsiival mérik az embert, önmagukat. Az egyiknek így sikerül, a másiknak úgy. Van, aki használt Dutra traktort vásárolt, hogy jobban fiaddzon a pénze. A másiknál az a virtus, ha iskolás kislánya megissza a maga napi korsóját. Gazdagok, szegények világa, meg a babonáké. Ehhez az iskolához három kilométerre a köröséri iskola, a köröséri táj, ahol az idős Csúpitynét megszalasztották. Mit őriznek meg ebből saját batyujukban a gyerekek? Íme 36 dolgozat. Név nélkül, megkötöttség nélkül írtuk a tanyai iskolásokkal, ötödik, hatodik osztályosokkal. Arra kértük őket, amit odahaza megfigyeltek, vagy disznótorokban, ünnepeken hallottak, azt írják le, szólásmondás, közmondás, vagy más megfigyelés formájában. Ezekből közöljük — eredeti szöveggel — az olyan mondatokat, amelyek két témakört érintenek: az ivást, a babonákat, boszorkányságot.

1

Ha valkinek sebvan a kezén
póhálót kel ráteni.

Ha az asztalon álló palack elreped meghal
a családban valaki.

Igyál komám mulik a nyár.

Ha a ló sötétben megál és nem mén sehova
csap taporzékol halott van nemesze a környéken.
Ha valaki azt akarja hogy sok pénze
legyen menjen ki a rétre és higyen magával
egy zsákot és adig markolásza a csalánt amig
telenincs a zsákja pénzel.

Vig legyén aszony új élet jön ránk.

2

Pénteki jókedv egész heti siralom.

Ha bakoly repül a házhoz akkor halott lesz.

3

Mikor a fehérgalamb berepül a házba halot van.

4

Disznótorkol azt szokták mondani a gyerekeknek,
hogy nevensenek, mert vastag szalonna lesz.

Amikor esik a jég akkor azt csinálják,
hogy kiteszik a baltát, hogy áljon el a jégeső.
Huhog a háztetőn a bagoly, halott lesz.

5

Igyad a bort mert nem tudsz dolgozni.
Ne sirj inkább mulass egyet.
Süt a homok eső lesz.

6

Igyá komám amenyi belédfér, csak a bor ne fogyon!

7

Ha meg itad akkor vigyed is nem volt muszáj
meg innod. Akinek seb van a kezén a kemencéről
kormot kapor le.

8

Ha ugrál az asztal ben van a boszorkány. Kössünk
a kilincsre gatyá madzagot akkor nem megy ki a
boszorkány. Megy a forgoszél bene van a boszorkány.
Az monta a zöreg kis hogy egy kicsit igyunk is.
Akki kiveszi az utolsó darab kalácsot a kiveszi
az becsületét.

9

Mikor a fehér galamb berepül a házba halotvan.
Igyálkomám mulik a nyár. Habor nem lesz, szóda-
viz is jó lesz.

10

Ha az ablakban van a lámpa meghal valaki.
Ha vonyikol a kutya meghal valaki a közelben.
Ne locsoljátok szét a bort mert 10 száraztóke se
terem annyit amennyit szét locsolunk. Amikor lemet-
szik a szőlővesszőt és ha fojik a helye azt szokták
mondani, sok bor lesz.
Pattog a bútor a szobában akkor boszorkány van
a házban.

11

hanem iszol bort meghalsz. adig iszoméig még borlesz.
Adig iszom kisangyalom még borlesz asztán szodavizis
jolesz.

12

Igyál ma mert holnap nemkapsz.

13

Ha a pohár az asztalon megreped a borból vendég
iszik.

14

Három napos szárazság után megsül a palacsinta.

15

Igyál komám mert a munka jár. Mikor nem indul a motor, akkor boszorkány jár benne.

16

Luca napján ha jó idő van akkor szárazság lesz.

17

Én iszok te igyál mert rádkerül a sor.

18

Igyál sogor mert a munka halad.

19

Jóska iszik utána Pista iszik.

20

Azt mogya az öreg nagyigyunk is, ha nem iszók bolond vagy.

21

Sötét a felhő, dörög az ég, dobd ki babám a fejszét.

22

Jézus is a jó bort szereti András fiát melléül-teti. András iszik Jóska örül hogy a sormajd órá kerül bevele-bevele váljon egészségére.

23

Jóbor jó egészség.

24

Pista iszole mustot nem iszok mert be...!

25

A gazdájába a jó bort.

26

Azt mondja az öreg kis hogy igyunk is.

27

Ha meghalok elvisznek az angyalók viszek oda sört is bört is, leitatom Szentpétertis.

28

Ha Vince napján folyik a víz az udvaron
akkor lesz bor.

29

Vince folyik a pince.

30

Igyál János mert elbuksz.
Igyál Pista nem jön az árgyélusmadár!
Nem lesz eső lesz kesergés!

31

Hijába szidják a tarlóvarnyut nemfogja meg az átok.

32

Éljenek a Latorok, a Piktorok, a Nándorok,
Éljen minden borivó torok.
Korai vendék bepálinkázik és elmegy a kései
vendég maradandó.

33

Igyál koma ne sajnáljuk a gazdát.
Aki télen nemiszik bort nyáron megbetegszik.

34

Nem elég a pohár kocintsunk hordóval,
Szár az torokkal nem jó dalolni.

35

Éljen minden borivó torok.

36

Ha menydörög és villámlik akkor kikel tenni a
sütőlapátot hogy a házba ne csapjon bele a villám.
Ha meghalok meghalok elvisznek az angyalok viszek
oda sört is bort is berugatom Szent Pétert is. Ha
megdöglök megdöglök elvisznek az ördögök viszek
oda szoda vizet eloltom a pokol tüzet.

BETTI NAPLÓJA

A tavaszi szünet utolsó napjai. Egyedül vagyok kis szertárszobámban. Odakint langyos tavaszi napsugár dédelgeti a világot, de hozzám egy pillanatra sem kukkant be. A szobában nyirkos félhomály van, csak a lázmérő higanyszála ül fényesen a 39 °C-on, s onnét néz kajánul rám. Üres az egész épület, mintha meghalt volna körülöttem a világ.

Hogy hiányzik a megszokott gyerekzsivaj, a csengőszó, a csoszogás a folyosón, a kiabálás, amely gyakran reggeli álmomból ébreszt, ha délután tanítok.

Senki! Az óra ketyegését zakatolásnak hallom, s már a fejemben lüktet. Mindent forrónak érzek magam körül. Már csaknem egy éve kószolgtatom a tanyai élet keserű magányát, s még mindig egy-egy ijesztő csönddel teli óra újra és újra meggyötör. Most önkéntelenül leperreg előttem az az idő, amikor kikerültem a tanyára. Akkor is ilyen kitaszítottnak éreztem magam.

Hogy is volt?...

I.

1968 őszén lelkes optimizmussal nekivágtam az ismeretlen tanyavilágnak, hogy betűvetésre tanítsam a kis parasztyerekeket. Munkaadóim figyelmeztettek, hogy a tanyai élet nagyon sok lemondást követel, de mit sem törődtem velük, s hogy magamat megváltsam, meg akartam váltani a világot.

A táj, az iskola környéke csodálatos volt a kezdődő őszben — a többi már kevésbé.

Megtudtam, hogy összevont alsó tagozatot fogok tanítani, s bár még azt sem tudtam, hogy az mi, sejtettem, hogy nagy fába vágtam a fejszemet.

A gyerekeket hamar megszerettem. Szinte meghatott egyszerűségük, de szegényes élményanyaguk, elmaradottságuk keserűséggel töltött el.

Mindjárt ősszel elmentem minden tanítványomékhöz, családot látogatni. Tulajdonképpen csak akkor döböntem rá, hogy hová is kerültem.

Apró vályogházak kiabáltak egymásnak, némelyik tiszta, virágoskerttel szegett, de a legtöbb elhanyagolt, szegényes ház, ahol generációk éltek le életüket anélkül, hogy legalapvetőbb emberi igényeket is támasztanának önmagukkal, környezetükkel szemben. A tehetetlenség a legszörnyűbb bilincs, hiszen hiába látom meg a problémát, sőt a kivezető utat is, ha az minduntalan zsákutcának bizonyul.

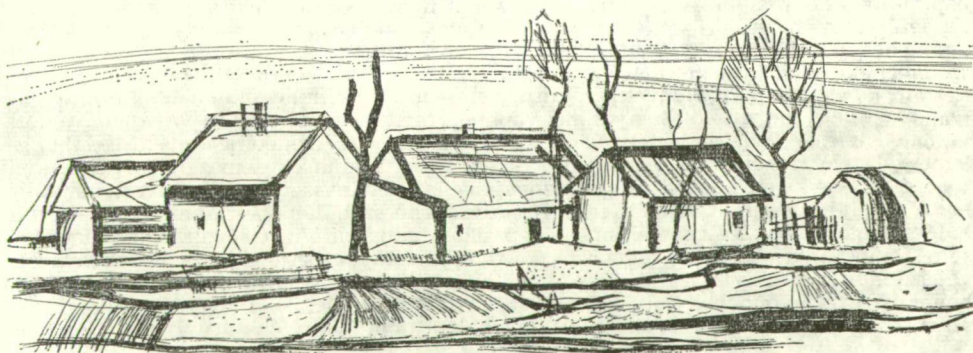
Mit is mondhatok például egy hatvanéves szülőnek, aki egyszer járt életében városban (Szegeden a piacon), öt gyereket felnevelt már, s a hatodik, az én tanítványom is fontosabbnak találja a gazdaságot, mint a leckét. Persze, jobban szeret kint lenni, mint a sötét, dohos szobában. Más nem is nagyon tehet, mert a nagyobbacska gyerek már sokat dolgozik otthon. Este, ha együtt a család, nem jut hely a gyerek füzete számára az asztalon, s a lámpát is hamar elfújják, mert „fogy a petró”!

Nehéz ilyenkor valamit is mondani, hogy ne váljanak ellenségeimmé. Meghallgatom panaszait, az ő nyelvükön próbálok segítséget nyújtani, behunyt szemmel megiszom a zaccos bort a piszkos pohárból, aztán — menekülök.

Hazafelé az őszi fák lenyűgöző látványával próbálok kompenzálni a keserű élményeket.

Szerencsére nem minden hely ilyen, de akad még rosszabb is. A gyerekek közböbök, természetes hangon mesélik, hogy apjuk gyakran részeg, s az már mintacsaládapának számít, aki olyankor nem veri össze az egész családot.

(Folytatjuk.)

LEHEL ISTVÁN RAJZA